

բունդներին, եթէ նոքա զուրկ են բարոյական եւ մտաւոր հարստութիւնից. մի խօսքով ձեր ձեռքին է նոցա բարոյական կեանքն ու մաշը. ձեզանիւ է կախուած նոցա ապագայ երջանկութիւնն ու թշուառութիւնը. «Ան-շէշ Լոյս Տէր-Սէրապիւմ» : :

Ս. Վարդապետ.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՍԿՋՐՈՒՆՔ.

(ԱՐԻՄ 1881 թ. Դ.)

Ինչպէս ցոյց տուինք անցեալ անգամ՝ հոգեկան գործողութիւնները սերտ կապուած են բնութօսականների հետ այսինքն նոցա գործունէութիւնը կախուած է ջղերի գրութիւնից եւ ուղեղի կազմութիւնից եւ դրա համար՝ նա որ իւր յանձն է առել դաստիարակի պաշտօնը՝ պէտք է մեծ ուշադրութիւն դարձնի մանկան կամ աշակերտի գործարանների վերայ՝ որոնց խրաքանչիւրի գործունէութիւնից կախուած է նոցա հոգեկան գործողութեան որակն ու թիւնը. — Գործարանի զխաւսը գործնէութիւնը կախուած է նիւթերի կանոնաւոր փոխարինութիւնից, կանոնաւոր աշխատութեամբ նոցա գործածելուց, օդի կանոնաւոր փոփոխութիւնից, կերակրից եւ ըմպելիքից, Երկնաւար երակների մէջ անդարար նիւթերը հոսում են լոյս զրութեամբ որոնք գնալով ցրվում են մարմնի զանազան մասերում։ Նոքա կնալով վերականգնում են ոսկրների, մկանուների, ջղերի եւ մորթու կորուստը։ Առողջութիւնը ոչինչ չէ՝ եթէ ոչ նիւթերի անընդհատ կանոնաւոր փոխարինութիւնը, իսկ հիւանդութիւնը մասնաւոր գործարաններում առաջանում է այդ փոխարինութեան խանգարումից։ Պոցա բժշկիլը կորսնում է սովորական կանոնաւորութիւնը վերականգնելում։

Այդ մասնաւոր գործարանների գրութիւնից է կախուած մեր հոգեկան կեանքը։ Եւրաքանչիւր հոգեկան գործողութեան ժամանակ ջղերի մէջ առաջանում է հիւլեական շարժում — հոգու հետ միասին ջղերը եւս աշխատում են անդադար։ Զղերի մէջ առաջացած նիւթերի փոխարինութիւնը նման է մկանուների մէջ առաջացածին։ Զիցը իւր գործունէութեան ժամանակ գործ է ածում թթուածին եւ դուրս թողնում ածխածին։ Գորա համար միտքը աւելի լաւ է աշխատում, երբ նախքան աշխատելը՝ մարդ գտանվում է կարճ կամ թե՛ երկար ժամանակ թարմ օդում, կամ թե՛ աշխատում է լաւ հողմահարած սենեակում։ Բայց ջղերը չեն կարող անդադար աշխատել առանց իրենց ուժը վերանորոգելու։ Հոգեկան ինչպէս եւ մկանական՝ աշխատութիւնը տկարացնում է ջղերը եւ մարմինը։ Գորա համար հարկաւոր է ջղերի ինչպէս եւ մկանուների ուժը վերականգնել եւ նիւթերի կորուստը լցնել։ Թե՛ մարդը ջղերի գործածելով կամ հոգեկան գործողութիւնների ժամանակ անդադար նիւթ է կորցնում եւ կարտ է վե-

Հիմնաւոր կերպով զարգացնել իրենց որդիներին՝ նոցա կրթութիւնը սկսեալն շատ վաղ, և բռնաւորումն նոցա այնպիսի առարկաներով, որոնք նոցա ուժից դուրս են, ի հարկէ յետոյ նոքա տուժումն՝ կորցնելով մանկան առողջութիւնը և բժացելով նորա հոգեկան ընդունակութիւնները։ Այդպիսի ուղղութեամբ կրթութեամբ մանուկները կորցնումն իրենց աշխոյժը, ճարպկութիւնը և ստանումն իրենց հասակից դուրս լուրջ կերպարանը, թառամումն հոգեպէս և ֆիզիքապէս, անժամանակ շատերը ևս մահուան գիրկը գնալով, Այն մանուկները, որոնք մեծանում են հասակաւորների մէջ, չունենալով իրենց հասակակից ընկերներ, լժէ և մտաւորապէս շուտով են զարգանում, բայց մեծաւ մասամբ այդ զարգացումը լինումէ ի փնաս նոցա ֆիզիքական առողջութեան։ Շատ շուտ և լուրջ կրթութիւնը արգելումէ մարդու լցուելուն և երկարածալուն, պակասեցնումէ նորա գեղեցկութիւնը, մարմնի ուժը և կարճացնում նորա կեանքը։ Այն առածը լժէ՝ «Շատ իմանաս, շուտով կձերանաս» առանցնապէս յարմար է մանուկներին։ Շատ ուսեալ փոքրիկ մանուկներ նմանութիւն են բերում ծերուկների։ Շատ երեւելի գիտնականներ շատ շուտ սկսեցին իրենց զարգացումը, բայց շուտով և վերջացրին իրենց կեանքը։ Այդպիսի վաղահասներից մէկ քանիսը վերջը եղան հոգեւոր հիւանդներ, մէկ քանիսը 16—18 տարեկան հասակում՝ սկսան բժանալ և երեւցան սակաւ հմուտ քան իրենց սովորական ընկերները։ Երբորդ կարգը՝ ամենից շատը՝ վերջացաւ վաղահաս մահով։ Այս ամեն զոհերը առաջացել են ծնողների և ուսուցիչների տգիտութիւնից։ Խնայէս կարելի է կառավարել և ուղղութիւն տալ մէկ մեքենայի, երբ չենք իմանում նորա ներքին և արտաքին կազմութիւնը, երբ անձանթ են մեզ նորան շարժող ուժերը և օրէնքները, Ծնողները՝ առաւելապէս ուսուցիչները մեր մէջ՝ պէտքէ ծանօթ լինին մանկան հոգեկան և ֆիզիքական կազմութեան հետ, ուրեմն նոքա պէտքէ իմանան, բնախօսութիւն, անդամազննութիւն, առողջապահութիւն, բնագիտութիւն և հոգեբանութիւն, այն հոգեբանութիւնը, որ հիմնուած է բնախօսութեան վերայ, և ոչ վերացական հոգեբանութիւնը, որ միայն ծանօթացնումէ նոցա երեւոյթների և ոչ բուն պատճառների հետ։ Այս ամեն գիտութիւնից ըստ ինքեան դուրս է գալի մանկավարժութեան գիտութիւնը՝ իրեն օգնական առնելով ուսումնարանական փորձառութիւնը, մանկան կեանքի հանգամանքները — նորա առանին և արտաքին կեանքը։ Այս վերջինները ուսուցչի պարտականութիւնն է իմանալու։ Մանկան կազմութեան հանգամանքը աչքի առաջ ունենալով ուսուցիչը պէտքէ աշխատի՝ որքան կարելի է մանկան չձանրաբոնել գիտութիւններով, որպէս զի շտկարանայ նորա ջղային դրութիւնը և չբժանայ նորա ուշադրութիւնը։ Նայելով մանկան առողջութեանը և հասակին՝ հարկաւոր է նորան ուսուցանել մանկական երգեր, մարմնամարզութիւն, ստիպել նորան շարժողութիւններ անել, վազվզել և ընդ Մանկան՝ մինչև 10 տարեկան հասակը՝ դասարանից դուրս դասեր տալը

բալթիկական ֆեոդալային և նախ իսկ դասարանական դասերը ևս նայելով պէտքէ չափաւոր լինին. մինչև 10 տարեկան հասակը նա առաւել պէտքէ խաղալ քան կարդալ. 10ը տարեկանից յետոյ կարելի է դասարանից դուրս գտնել տալ, այն ևս շատ թիւով վատերէ աշխարհը ունենալով՝ որ արդէն դասարանական դասերը բաւականին ծանրաբեռնուածն մանկան:

Նորը շափաղանց աշխատութիւնը գրգռումէ ջղային դրութիւնը. թուրքացիներու նորա գործունէութիւնը և ֆրանսէ հասցնում մարդու զարգացման. նոյնպէս պէտքէ ասած և իսկ է նորա անբաւականաչափ գործունէութիւնը. Մեր մարմնի բոլոր գործարանները, որոց թուում և ջղային դրութիւնը՝ զարգանումն և ամրանում մարդոցութեամբ կամ կրթութեամբ (упрожение) անկրթութիւնից նորա թուականումն. Նորա համար եթէ կամենում ենք՝ որ ջղային դրութիւնը հոգեկան կեանքի մէջ կատարել իւր մեծ դերը, բաւականին չափով պէտքէ կրթութեան նորան. Բաւականաչափ աշխատութիւնից՝ նորա հետ և լաւ սնունդ ստանալուց՝ մարդու ուղեղի ծաւալը մեծանում. Ուղեղի ծաւալի մեծութիւնը հետզհետէ ժառանգական է լինում, այն ժողովրդոց, որոնք սովորած են մտաւոր աշխատութեան. իրենց մտքի մշակութեան համեմատ մեծանումն ուղեղի ծաւալը, որա հետ միասին և գործունէութեան ընդունակութիւնը. Փարիզում երեք գերեզմանատուն փորելու ժամանակ, որոնք պատկանում են եղել զանազան դարերի, գտել են գանգեր և չափելով այդ գանգերի ուղեղի բռնած տեղը, գտել են որ այն գանգի ուղեղի տեղն է աւելի մեծ, որն աւելի նորագոյն ժամանակի է. դա նշանաւոր է աւելի նորանով, որ ժամանակով մօտ գերեզմանատան մէջ (1788 - 1824) թաղուումն եղել բնակիչների աղքատ և խեղճ դասը. մինչդեռ հին գերեզմանատան մէջ, Ապոլլինոնների ժամանակակից ընդհակառակը թաղուած են եղել հին ազնուական ցեղերը. Այն մարդիկը, որոնք ունին բարձր կրթութիւն, նոցա ուղեղի քանակութիւնը մեծ է. Ապրենու ուղեղը զանազանումէ քաղաքակրթուած ցեղերի ուղեղի ծաւալից այնպէս, ինչպէս հին ազգերինը նորագոյն ազգերից. Քաղաքակրթուած մարդու ուղեղը համարեա երեսուն տոկոսով աւելի է վայրենու ուղեղից. Հօտտենտոտի կանոնաւոր ուղեղը եթէ գտնուէր մէկ Եւրոպացու գանգի մէջ՝ այդ նշան կլինէր նորա ապուշ լինելուն. Փոփոխական հանգստութիւնը և գործունէութիւնը, ասումէ բնախօս Միլլերը, ամբողջումն մեր գործարանները և աւելի ընդունակ են գործնում իրենց գործունէութիւնը կատարելում. իսկ այն ջղերը և մկանունները, որոնք սակաւ են մասնակցում ջղային դրութեան գործունէութեանը, օրինակ աւանջի մկանունները, կորցնումն իրենց ընդունակութեան այն մասը, որը օգնումէ նորա շարժողութեանը:

Կրթութիւնից ուղեղի ծաւալը մեծանալով, նա աւելի յաջողակ և ընդունակ գործարան է դառնում իւր գործունէութիւնը կատարելում. Ինչպէս իւրաքանչիւր մկանուն մարդոցութեամբ հետզհետէ աւելի արագ և հեշտութեամբ է կատարում իւր շարժողութիւնը, աւելի սուկաւ դժ և

Ժամանակ դործ գնելով, մի և նոյնն է ուղեղը, Հետեւաբար բնական է, այն անձը, որի ջղային զրու թիւնը զեւ զարգացել՝ որը լաւ է կարողանում իշխել այդ գործարանի վերայ, ինչպէս է մանուկը, և եթէ հանդիպում է նոր և համեմատութեամբ մէկ դժուար աշխատանք, այն ժամանակ նա այդ աշխատանքը կատարում է կամ տանում է շատ դժուարութեամբ, դանդաղութեամբ, շատ անգամ՝ առանց հասկանալու աշխատութեան նպատակը, որից յառաջանում է այդ աշխատութեան կամ գործի անյաջողութիւնը։ Բայց բաւական ժամանակ անցնելով և նորա ջղերը և մկանունները կրթութեամբ հետզհետէ զարգանալով, նա այդ մի և նոյն աշխատանքը կատարում է աւելի արագ և ճիշդ։ Սորանից բնականաբար հետեւում որ՝ դաստիարակը պէտքէ զարգացնի մանկան հետզհետէ սկսելով պարզ և հեշտ աշխատութիւններից հետզհետէ անցնի բարդերին, և մանուկից չպահանջի այն՝ ինչ որ նա է կարող կատարել իւր ջղային զրու թիւնը չզարգացած լինելու պատճառաւ։ Սորանից երեւում է որ մանուկներին չպէտքէ շտապեցնել՝ մանաւանդ երբ նոցա տրւում է նոր աշխատանք։ Շտապեցնելը մանուկներին այդպիսի դէպքում՝ նոցա բոլորովին ձգում է խելքից և շփոթեցնում նոցա միտքը։ Անուամեն մանուկներ, որոնք զանազանում են իրենց դանդաղ երեւակայութեամբ, այս հասկանալի է, եթէ աչքի առաջ ունենանք՝ որ տարւորութեան դիտակցութեամբ ներկայացնելու համար ժամանակ է հարկաւոր, թէ և այդ ժամանակը զանազան է զանազան անձնաւորութեանց համար։ Փորձերը ցոյց են տուել որ դիտակցութեամբ տարւորելու համար հարկաւոր է $\frac{13}{100}$ և $\frac{36}{100}$ վայրկեան։ Գաստիարակն աչքի առաջ ունենալով այդ հանգամանքները՝ պէտքէ աշխատի հեռացնելու այն արդիւքները և միջոցները, որոնք արդիւ մեն մանկան կանոնաւոր զարգացման, Պէտքէ աշխատել հետզհետէ հեռացնելու բնական արդիւքները։ Մանաւանդ բնական արդիւքների վերայ պէտքէ ուշադրութիւն դարձնեն առանձնապէս ծխական զարոցի ուսուցիչները, որովհետեւ ծխական դպրոցներ մանուկները չունին այն նախադասութեամբութիւնը, որը պահանջում է նորանից ուսումնարանը, ուրեմն նոցա ջղային զրու թիւնը չէ սովորած այդպիսի մէկ աշխատանքի, մանաւանդ նորան աւելի են շփոթեցնում իրերի զրու թիւնը, նոր կեանքի հանգամանքները, հասկանալի է ուրեմն թէ ինչո՞ւ համար առաջին անգամ մանուկները թոյլ կերպով են երեւակայում և բմբոռում, և ահա այդ ժամանակ հարկաւոր է նոցա ջղային զրու թիւնը ծանրաբեռնել դժուար և բարդ խնդիրներով։

Ինչպէս կրթութեան շնորհիւ ցեղէ ցեղ ուղեղի քաշը և ծաւալը մեծանում է, նոյնպէս և ջղերի զարգացումը մէկ ցեղից միւսին է անցնում և օգնում մարդկային յառաջագիմութեան։ Այդ աստիճան առ աստիճան զարգացման պատճառն է որ՝ եւրոպացու ուղեղը մեծ է պապուանցու ուղեղից 20—30 խորանարդ մատնաչափով, այդ է պատճառը՝ որ ստորին զարգացումն ունեցող ցեղերը սակաւ կամ բոլորովին բնորոշակ չեն երա-

ժշտական արուեստին, մինչդեռ զարգացած ազգերի համար դա բնածին է, այդ է պատճառը՝ որ այն վայրենիներից՝ որոնք ընդունակ չեն նոյն իսկ իրենց մատների վերայ հաշուելու թուերը, որոնց լեզուն հազիւ ունի հարկաւոր գոյականները և բայերը, վերջապէս՝ դուրս են գալի Շեկսպիրներ և Նիւտոններ, Վայրենիների ցեղերի մանուկների վերայ նկատած են, որ սկիզբը նոքա արագ և կենդանի կերպով են գիտութիւնների տարրական մասը սեփականացնում իրենց, բայց սակաւ ընդունակութիւն են ցոյց տալիս ընդարձակ բարձր գիտութիւնների և հետախուզութիւնների մէջ։ Սկզբում նոքա տոաջ են անցնում մինչև անգամ սպիտակներից, բայց յետոյ շատ յետ են մնում։ Մէկ ճանապարհորդ նկատել է որ՝ Նոր Զելանդայի վայրենիների 10 տարեկան մանուկները աւելի մտացի են քան անգղիացիների նոյն հասակը ունեցող մանուկները, բայց այնու ամենայնիւ շատ քչերը Նոր Զելանդացիներից կարողանում են հասարակ անգղիացիներին բարձր ընդունակութիւնների և գիտութիւնների մէջ։ Նոյն դիտողութիւնը արած են և Սանդուիչեան կղզիների բնակիչների և այլ վայրենի ցեղերի վերաբերմամբ։

Մեր ասածից երևում է թէ՛ մարդկային ազգի վերին աստիճանի զարգացման կարելիութիւնը կախում է --էջէ ցեղէ ցեղ կանոնաւոր կրթութիւնից, որը նորան աւելի ընդունակ է դարձնում՝ տոկալ դժուարակիր մտաւոր աշխատութիւններում և հետախուզութիւններում։

(Թարգմանաբար)

Գէորգ. Ճէմ. Ասաջէն Լասթանէ ասանդ

ՄԻՍԱՔ ԱՍԻԼԵԱՆՑ

Եյս և մի քանի ուրիշ յօդուածներ կարդացած են Մայր Եթոպոյս Ս. Գէորգեան Ղեմարանի և Գպրանոցի ուսանողները իւրեանց զրականական ժողովներում, որոնք կարեւոր կհամարիմք հրատարակել Երարատի էջերում, խոստանալով հետզհետէ կարդացուելիք ընտիր ընտիր տեսութիւնքը ևս հրատարակել։

